

„Tabamata ime“ tabatud proovid*Maris Balbat, Kirsten Simmo*

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi arhiivis on kogu nr T173 „Proovide üleskirjutused“, kuhu on kaustade kaupa talletatud mitmete teatriajaloo suurlavastuste prooviprotsessid. Eriti hästi on esindatud Voldemar Panso lavastused – ning nagu Maris Balbat „Tabamata ime“ proovide üleskirjutajana allpool välja toob, oli Panso ise sel viisil proovide jäädvustamisest huvitatud. Merle Karusoo on avaldanud Panso lavastuse „Ehitusmeister Solness“ (1974) proovide üleskirjutused „Teatrimärkmikus“ 1973/74, teatriuurija Lilian Vellerand on oma märkmed lavastuse „Tants aurukatla ümber“ (1973) valmimisest publitseerinud samanimelises artiklikogumikus (2006), kuid enamik tekste on jäänud arhiiviriivulitele. Teatriteaduse tudengina 1990. aastate teisel poolel Tartu Ülikoolis õppides oli ka mul võimalus üksikuid Vanemuise lavastuste proove jälgida, kuid mitte kordagi kogu prooviprotsessi vältel. Siis oli eesmärgiks minu kui tulevase teatriloolase harimine, mitte konkreetse lavastuse jäädvustamine. Ilmselgelt eeldab taolise vaatleja-ülesthendaja proovides viibimine lavastajalt suurt usaldust – proovide habras loomekeskkond ei ole võõraste pilkude jaoks ja keegi ei taha tulevase lavastusega riskida. Ka peab lavastaja end piisavalt enesekindlana tundma, tal peab olema aega, autori-teeti, julgust katsetada ja eksida ning esmajoones siiski tahet talletada protsessi.

Tänapäeva tehniliste vahendite juures on võimalik proove salvestada nii pildis kui helis, kuigi enamasti seda ei tehta, sest oluline on lõpptulemus. Tookordseil proovide jälgijail tuli kõik kohapeal reaajas kirja saada. Maris Balbati üleskirjutust lugedes saame osa kollaažikildudest, mis moodustavad ainulaadse teatriteksti. Proov on lugedes justkui näidend, milles pea- ja kõrvalosades tegelastena PANSO, LILLI, ESKOLA, EEVA jt. Ning tagaplaanil – mälus või miks mitte kõrval – raamatuna näidend ise, mis täidab lüngad ja üleskirjutamata repliigid. Kokkuvõttes on tegu ühe unustatud meetodiga jäädvustada niigi kaduva kunsti kõige tundlikum osa, mis tagantjärele annab hindamatut informatsiooni lavastaja taotlustest, ideedest ja loojakarakterist.

*Kirsten Simmo,**Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi teatriosakonna juhataja***Panso „Tabamata ime“ proovitöö üleskirjutaja märkmeid**

1965. aasta esimestel kuudel, kui Voldemar Panso lavastas Eesti Draamateatris Vilde „Tabamata imet“, oli ta sisuliselt vabakutseline lavastaja. Draamateatri koosseisu ta ei kuulunud, Noorsooteater aga, mille asutamisega ta parasjagu tegeles, sai alguse 13. augustil 1965.

Panso proovitööde ülesmärkimine sai teoks Karin Kase algatusel, kes sel ajal oli Ajaloo Instituudi teaduslik töötaja. Küllap tekkis tal see idee koostöös kolleeg Lea Tormisega, kes samuti Ajaloo Instituudis töötas. Ma ei tea, kas või millest Karin Kask selleks ettevõtmiseks

malli võttis, vähemalt pole ma kuulnud, et eesti teatris varem proovide ülesmärkimist oleks praktiseeritud. Kuna olin neil aastail Karin Kase juures aspirantuuris, sain üheks proovides käijaks (Lilian Velleranna kõrval) mina. Hiljem, Noorsooteatri ajal, käisin jälgimas ja üles tähendamas Panso teisigi proove.

Panso oli Karin Kase ja Lea Tormise hea tuttav ja sõber, aeg-ajalt külastas ta neid Ajaloo Instituudis nende tööruumis, kus minagi istusin. Nii tundsin teda mõningal määral juba enne tema proovidesse minekut. Panso heasoovlik suhtumine minusse oli tuntav. Nagu küllap paljudele eesti teatrihuvilistele sel ajal, oli karismaatiline Panso iidoliks ka mulle. Mäletatavasti seisis mu töölaual Panso raamidud fotoportree.

Oma proovide ülesmärkimisse suhtus Panso avatult ja pingeta, seda soodustas muidugi ta ekstravertne loomus ja ehk teatud esinemisvajaduski – näitlejatepoolselt oli kuulda, et Panso muud proovid erinesid mõnevõrra nendest, kus viibis proovide ülesmärkija. Minul on seda muidugi raske kinnitada või ümber lükata, kuid igal juhul olid Panso proovid äärmiselt huvitavad – aeg-ajalt tundus mulle, et huvitavamadki kui ta lavastused. Psühholoogiline peentöö, mida ta oma proovides tegi, haaras oma ootamatustega: ta avas tegelastes ja nende omavahelistes suhetes süvakihte, millele näidendit lugedes olnuks raske tulla. Ta kontseptsioonid olid põnevad ja sõltumatud, „Tabamata ime“ puhul osalt sõltumatud Vildestki, seda eeskätt Leo Saalepi kuju tõlgendamisel, keda Panso ei võtnud kui keskpärast aferisti, vaid kui andekat kunstnikku, kes ei küüni geeniuseks.

Paratamatult ei suutnud näitlejad Panso põnevaid ideid alati täiel määral realiseerida, nii nagu ka kontseptsioon ei pruukinud valmis lavastuses sedavõrd efektselt välja joonistuda, kui Panso sellest proovidel rääkis. Kuid suurel määral kajastus proovides tehtu siiski ka lavastuses.

„Tabamata imes“ tegi kaasa pea kogu Draamateatri näitlejaskonna koorekiht: Ants ja Olev Eskola, Linda Rummo, Velda Otsus, Jüri Järvet, Heino Mandri, Rein Aren, Aino Talvi, Lisl Lindau ja teisedki. Panso assistendiks lavastuse juures oli Mikk Mikiver, kes Panso äraolekul ka mõned proovid läbi viis.

Proovides oli tunda näitlejate süvenenud ja pingsat kaasaminekut lavastajaga, aga mõnel juhul ka raskusi Panso ootamatute ideede omaksvõtmisel. Neist meeldejäävaim oli kusagil proovitöö keskel Ants Eskola kahtlus, kas ta suudab Leo Saalepit mängida – mees jäi talle sedavõrd võõraks. Panso veenis teda: kui sa suudad Hamletit mängida, siis sa suudad Leo Saalepit ka, neil on närvikavas palju ühist („Hamlet“ Ants Eskolaga nimiosas tuli Noorsooteatris lavale 1966. aastal).

Üldjuhul aga sekkusid või küsisid näitlejad lavastajalt proovides vähe. Meeles on Linda Rummo küsimus selle kohta, kuidas võtta Eeva Marlandi tõeütlemist Leo Saalepile. Panso: Eeva hävitas Saalepi, see tõeütlemine oli hiljaks jäänud. Eriliselt vaiksena mäletan proovides istumas Velda Otsust, kes mängis Lilli Ellertit – ainult tumedad silmad hõõgumas pingsas näos.

Küll aga oli siis juba tuntav teatud pinge Panso ja Järveti vahel, mis avaldus Järveti mõnedes teravates, iroonilistes repliikides proovide vaheajal ning viis Järveti loobumiseni Magnus Kulli rollist (miks täpselt, pole teada, võimalik, et ta pidas seda liiga tähtsusetuks Leo Saalepi osa kõrval) ning etendustes täitis seda osa Olev Eskola. Avalikuks muutus too konfrontatsioon teatavasti „Hamleti“ proovide ajal Noorsooteatris, kus Järvet oma Claudiuse pea iseseisvalt valmis tegi ja seejärel peagi Noorsooteatrist lahkus.

Panso tundus „Tabamata ime“ proovitöö lõpul nii näitlejatöödega kui ka lavastusega tervikuna põhiliselt rahule jäävat, tunnistades seega oma ideede lihas ja veres realiseerumist.

„Tabamata ime“ näitlejaskonna suhtumist oma lavastajasse näitab kahtlemata see, et pea kogu tiim läks Draamateatrist üle vastavatud Noorsooteatrisse, kuhu Panso neid kutsus (kesksetest tegelastest erandiks Velda Otsus).

Maris Balbat

Oktoober 2014

E. Vilde „Tabamata ime“ proovide üleskirjutus Draamateatris 1965. aastal

Lavastaja: Voldemar Panso

Lavastaja assistent: Mikk Mikiver

Kunstnik: Helge Uustalu

Osades:

Gustav Laurits – Helmut Vaag

Paula, tema abikaasa – Lisl Lindau

Juta – Ester Pajusoo / Milvi Jõe

Leo Saalep – Ants Eskola

Lilli Ellert-Saalep – Velda Otsus

Magnus Kull – Jüri Järvet / Olev Eskola

Eeva Marland – Linda Rummo

Doktor Vaik – Rein Aren / Heino Mandri

Advokaat Kurg – Karl Kalkun

Salme Pedak – Aino Talvi

Kirjanik Kõrend – Erich Jaansoo

Organist Heinmann – Ruut Tarmo

Juuli – Laine Mesikäpp

Noor helikunstnik – Sander Raus

- 47 -

Proov 11. veebruaril 1965

I v a a t u s

1. pilt

JUULI, JUTA (Ester Pajusoo).

Stseeni kordamine.

PANSO (Mesikäpale): Proovime nii, et Juuli seisab pika kaelaga Saalepite ukse juures, vastutab korra eest.

PANSO: Nüüd on päris tore juba, vabalt tuleb. Pärast paneme veel täpsesse vormi.

Stseeni kordamine - Juta - Milvi Jõe.

PANSO: Mul tuli geniaalne mõte. Saalepile tutvustamisel Juta paneb äkki kunstniku ette: "Kas mitte tsirkuseverd." Kordame veel stseeni. (Jutale): Püüdke praegu Juulit kuulata, tundke end laval vabalt, ärge muretsege, kas teid saali kuulda on. Võite aeglaselt võtta. Peaasi et te orgaanilise põhja kätte saaksite.

Stseeni kordamine. Juta - Milvi Jõe.

PANSO: See lõpp tuleb praegu ~~üksiki~~ tolksti. Peab vaatama, kuidas see mõtteloogika läheb seal.

LILLI, PAULA.

LILLI: Kas ~~see~~^{sul} üldse on aimu, mida niisugune rändamine maksab?

PAULA (seisab paremal portaali ääres).

PANSO (Lillile): Seiske vasakule portaali äärde - kaks öde. See stseen on täitsa hea.

(Otsusele): Teil on kõik siseliinid õiged, kõik on õieti käes, ärge ainult nii palju n ä i d a k e.

LAURITS (tuleb).

Proov 26. jaanuaril

II vaatus, I etteaste

EEVA, SALME

PANSO: Mis peaks selles stseenis kõlama jääma? Igas stseenis on midagi, mis edasi viib. Kas taolisi vestlusi on tihti teie vahel olnud?

TALVI: Jah. (Mõtleb). Aga sellisena on ta meil esmakordne.

PANSO: Eeva avastab Salme praegu uuesti. Näeb teda uute silmadega. Muidu oleks see tavaline olustikuline stseen. See jutt on nagu prelüüdiks järgnevale Lilli-stseenile. Eeva hakkab nagu uute silmadega nägema Salmet.

TALVI: Selle tekstiga on raske saavutada, et see publikuni kanduks.

PANSO: Jaa, see on nagu Tšehhovil. Iga inimene kannab endas varjatud saatust. Inimene läheb ja vilistab, aga tegelikult võib-olla... Mõnikord see varjatu tuleb suure purskega esile.

TALVI: See on Salmel ka leivaküsimus.

PANSO: Noo jaa, see on olustikuline. Lugege nüüd uuesti üle. Ärge resultaadi peale mõelge. Mõelge arhitektuurile – kuhu aktsendid asetada.

TALVI: Salmel on paha seda Eevalt paluda.

RUMMO: Kas Salme palve hakkab Eevale vastu?

PANSO: Siin on just tähtis see uute silmadega nägemine.

RUMMO: Siin on Salmes ka joon, mida Eeva-sugune inimene ei jaata.

PANSO: Siin on oluline, et Salme esmakordselt elus pihib seda, mida ta kunagi pole rääkinud. Loeme veel kord.

TALVI: Kas liikumisega?

PANSO: Jah, aga liikumine pole praegu täpne. Hiljem ma täpsustan liikumist.

EEVA, SALME (kordavad stseeni).

SALME: ... Ma ihaldan temaga laulda.

PANSO: Siin on tal suur koorem õlgadelt. Edasi on kõik kergem öelda.

SALME (loeb).

PANSO: Siin mängi mõttekriipse niipalju, kui tahad.

SALME: Ma olen paljaks ajalooliseks mõisteks muutunud.

PANSO: Siin võta selline rütm, nagu ise tahad. Siin hakkab see peidetud valu esile murdma. Siin tee, nagu sulle endale meeldib.

SALME: ... Saatust mind enneaegselt on tabanud.

PANSO: Siin kõlab kogu aeg peateema.

SALME: Ma püüdsin, aga ei suutnud.

PANSO: Siin tekib purse. Siin hakkame nägema, mida iga inimene endaga kannab. Ja kuidas teine selle vastu võtab

EEVA, SALME.

PANSO: Eeva annab Salmele lohutuse – kunstnik võib täita oma missiooni ka ilma kroonlühtriteta, ilma suurte linnadeta. See on uus, mis Eeva Salmele annab. Kuigi psühholoogiliselt... tõelise kunstniku seisukohalt... kui suured linnad ära langevad... küsige mõnelt kunstnikult – ta ei oleks vaimustatud. Kuid Salmet paneb see mõtlema, mis Eeva ütleb. See on uus.

Hiljem lisanduvad teil siin muud näitlejavahendid: paus, žest, liikumine.

Nii selle stseeni peamiselt teeme. Kui Salme valitseb seda suurt mõtete koormat, teist plaani, siis ta võib väliselt vilistada. Kui me teist plaani ei näita, siis teeme didaktilist näidendit, skeemi, kaotame ära elu.

RUMMO: Kui tänapäeval keegi ütleks näitlejale või kunstnikule nii, nagu Eeva Salmele, siis too solvuks.

PANSO: Näitlejas on see püha ego – talle on siiski tähtis, kas ta mängib esimeses või teises koosseisus, kas arvustatakse või mitte, kas saab Moskvast esineda või mitte.

II vaatus, III etteaste

LEO (tuleb).

EEVA, KULL, LEO.

KULL (ära).

PANSO: Mis on siin stseenis kõige olulisem? Kas Kull tunneb, et ta väike kunstnik on?

JÄRVET: Ei.

PANSO: Jah, ta tunneb täielikult oma ande suurust.

JÄRVET: Aga kas ta arvab, et Leo on väike?

Olev Eskola
(Magnus Kull),
Voldemar Panso ja
Linda Rummo (Eeva
Marland) „Tabamata
ime“ proovis. Foto:
Gunnar Vaidla.
(Eesti Teatri- ja
Muusikamuuseum)

PANSO: Ei, ei arva. Ta usub praegu Leod. Väga oluline on siin eneseületamise teema, võitlus keskpärasuse vastu. Ainult need, kellel on tung loominguks, suudavad teostada eneseületust.

Saalepi puhul on väga tähtis, et me ei räägi keskpärasuse ja andekuse probleemist, vaid andekuse ja geniaalsuse probleemist.

ESKOLA: Mul jääb mulje, et tegemist on Saalepi puhul siiski keskpärasusega, kes on tehnika varal tõusnud.

PANSO: Rahvas ootab geeniust – aga seda ei tule.

Vaidlus Eskola ja Panso vahel, kas Saalep on keskpärane või siiski andekas.

RUMMO: Kas Eeva tõde on ka praegu meie tõde?

PANSO: Jaa.

RUMMO: Kas Leo terveneb Eeva kuljuste mahavõtmise mõjul?

PANSO: Ei, Leo hävineb. Eeva tapab selle mehe. On liiga hilja.

RUMMO: Aga mis on siis tüki moraal? Tõde peaks olema nagu kirurgi nuga, mis on küll valus, aga tervendab.

PANSO: Ei, siin ei tervenda.

LEO, EEVA.

PANSO: Äрге unustage, et teil tuleb pikk dialoog. Üks mõte kutsub esile teise mõtte. Sündmus tagab sündmust. Korraga me ei mängi enam dialoogi, vaid mängime antud hetke, momenti, mis on huvitav, ootamatu. Sündmus on ootamatu, huvitav. On oluline, et Saalep ei mängi siin väsimust, roidumust, vaid just puhkemist, virgumist, tahet lahti rabelda. Ei tohi mängida väsinud inimest. Siis hakkab kõik hoopis teisiti kõlama. Mitte mahakäinud keelt vaid pingul keelt.

Ants Eskola (Leo),
Linda Rummo (Eeva),
Jüri Järvet (Magnus
Kull) ja Voldemar
Panso „Tabamata ime“
proovis. Foto: Gunnar
Vaidla.
(Eesti Teatri- ja
Muusikamuuseum)

Eeva puhul on tähtis, et ei annaks valmis resultaati. On palju raskem olla töö kandja kui elada vales. Seesama piin ja vaev, mis on Kullis ja Pedakus, on ka Eevas. Eeva on alati üksi. Siit tuleneb Eeva teine plaan. Ei tohi anda valmisprodukti. Muidu tuleb välja, et müüb mett ja loeb raamatuid ja ongi kõik.

Hiljem istume palju vähem siin laua ümber. See on stseen, mis vajab valgust ja ruumi. On hirmus oluline, et hakkame mängima ootamatusi, üksteise arvestamist peale kuut aastat. Et hakkame ootama: kuidas tema nüüd vastab, kuidas tema vastab.

On hirmus oluline, kuidas Saalep võtab vastu Eevalt: „Ma ei tabanud sinu mängus seda jahmatavat, rabavat...“

Kui me seda ei märka, siis ei saa aru, kust see nägemus tuleb. Tähtis on, kuidas Saalep kuue aasta järel sisse tuleb, kuidas ta reageerib, kui Eeva ütleb, et ootas Leod juba eile. Igal sammul on ootamatus.

Proov 27. jaanuaril

II vaatus, IV etteaste

ESKOLA: See on raske mul tabada. Mõistuse järgi on kõik selge, aga...

PANSO: Siin oleks hirmus raske mängida, kui Eeva kahtleks Leo andes. Eeva arvab siin, et et ta Leo suhtes varem eksis. Kui ta kontserdil kuuleb, et Leo mängus seda tabamatut siiski pole, on ta hirmsas ahastuses. Kui ta seda ei mängi siis... Lugesin öösel läbi veel Vilde seletuse tüki kohta. Ma ei oska midagi peale hakata Vilde seletusega Saalepi kaju kohta. (Loeb Vilde iseloomustust Saalepi kohta).

(Üldine nõutus!)

RUMMO: Võib-olla Vilde ei eralda siin Leod Lillist. Kui Saalep oleks selline, ei saaks Eeva teda ju armastada niisugusena nagu ta Eevat on kujutanud. Vilde on vihanud sellist nähtust.

PANSO: Vilde ütleb, et Saalepi lugu on kas traagiline või tragikoomiline. Kuidas ta tragikoomiline on?

LEO ja EEVA kordavad stseeni.

PANSO: See on kõige raskem etapp praegu. Võtke aeglaselt, loogiliselt. Hiljem, kui tekst juba tuleb ja... siis on kergem.

LEO: ...ma tahtsin laanest välja tulla...

PANSO: See on hirmus oluline mõte. See on kogu inimkonna tsivilisatsiooni arengu stiimul – näha saada, mis on metsa taga. Leo kahtleb: kas oli mõtet metsast välja tulla. (Eskolale): Aga proovime nüüd veel nii mängida, et kui sa räägid „hirmulinnust“, siis sa äkki taipad, et oled end liiga palju avanud. Sa pole kunagi kellelegi seda rääkinud.

LEO (kordab).

PANSO: Võtame veel kord tagasi. (Eskolale) Püüa välja mängida, et Eeva püüab sinusse tungida, et sa tunned, et ta sinusse tungib. Eeva küsib sinult, mitte sina Eevalt. Sa pead looma vastuse, ja see on väga huvitav, kuidas see vastus sünnib.

(Panso juhib Eskolat kogu aeg sellele, et tolele ka Eeva midagi tähendaks, et ta Eevat tähele paneks, et ta Eevale mõtleks.)

EEVA: ... siiski!

PANSO: See Eeva ütlus on suur lohutus. Eeva usub nüüd Leosse.

LEO: ...sinu silm kisub haava lahti...

PANSO: See on väga oluline. Seda, et „sinu silm kisub haava lahti“ me selles stseenis mängima peamegi.

LEO: ...see tundmine uhas nagu marulaine minust üle...

PANSO: Nüüd algab hoopis uus lõik. (Eskolale):

Nüüd lähed sa kuus aastat tagasi. Repliik „nagu uputav marulaine“ annab sulle teema sise-monoloogiks – see oli esimene kohtumine Eevaga. Üleminekuks teisele teemale pead sa oma sisemise silla leidma – kuidas ta mõttekäik sinna läheb. Võid teha siin pausi. Sa hakkad lähenema siin Eeva hingele. Sa ei ole saanud küsida, mida tema mõtles ja tundis.

EEVA: ... ma ei matnud sind maha.

PANSO (Eskolale): See on sulle suur ootamatus. Sa pead seda ootamatust välja mängima. See on sulle tohutult tähtis. See on kõige peamine. Kõik muu on juba oksad, harud.

LEO: Sa kuulsid ju, et ma tee enda ja sinu vahel olin sulgenud.

PANSO: (Eskolale): Uuri, uuri siin temalt.

(Rummole): Vaata, et sul vastused tekkiksid siin, et nad valmis ei oleks. Nüüd püüdis Leo sinusse tungida.

EEVA: ... Ikka tuli millestki puudu või...

PANSO: See on Eeval nagu kogu elu kokkuvõte. Kogu elu, inimesed lähevad tal silmade eest läbi.

EEVA: Ma ei tea, kas ma teda mõõtsingi.

PANSO: See Eeva ülestunnistus, et ta oleks Saalepiga abiellunud, mõjub Leole nagu välgu puusse.

SAALEP: Eeva!

PANSO: See üleminek on väga komplitseeritud. Peame vaatama, et me siin teatraalsusse ei langeks.

III vaatus, IV etteaste

LEO SAALEP, LILLI ELLERT

PANSO (Eskolale). Rahulikult, rahulikult – vaata teda.

LILLI.

LEO: Meie abielu ei ole muud kui ... teatav äriiline ühendus...

PANSO (katkestab, Eskolale): Sa saad aru, et Lilli mõtleb Eevat. (Lillile): Sul on kogu aeg mõte: ah seda see neetud Eeva talle pähe toppis. See mõte ei jõua praegu minuni.

LEO, LILLI (kordavad stseeni).

LEO: ...meie abielu ei ole muud kui...

PANSO (Otsusele): Sa kuulad, suu ja silmad lahti. See on täiesti uus laul. Kui teil on vajadus püsti tõusta – võite kogu ruumi kasutada...

OTSUS: Ei ma praegu kasuta midagi. Võib-olla kunagi tekib vajadus.

PANSO: (Eskolale): Sul on tekst: „Nüüd, Lilli, kus sa mind nii sügavalt lasid enda sisse vaadata...“ Siin on kogu stseeni tegevus, mis sul praegu täiesti puudub. Sul on praegu täiesti ükskõik, mis Lilli sulle räägib. Aga see on sulle uus, sa avastad Lillit iga sõnaga, mis ta ütleb. Kas sa ei saaks kord Saalepit lugeda kõrvaltvaataja pilguga, mitte kui näitleja.

ESKOLA: Ma ei tunneta teda. Ma ei saa aru. Võib-olla ma ei saa üldse mängida.

PANSO: Küll sa saad. Kui sa saad Hamletit mängida, siis saad Saalepit ka. Neil on tohutult ühist.

ESKOLA: Minu meelest ei ole. Hamlet on puhtalt võitleja tüüp, Saalep on alistuja.

PANSO: Hamletit on tõlgitsetud igati. See on tõlgitsemise küsimus. Aga neil on närvisüsteemis tohutult ühist. Sul on praegu Saalep kuskil kaugel silmapiiril. Me läheme praegu proovidega juba kolmandasse nädalasse. Proovisaali aeg on kõige magusam aeg. Laval ei loo enam kuju, laval loome tükki. Peep mängis Tartus Saalepit. Aga ma kahtlen selles, kuidas ta mängis, sest Peep Hamletit mängida ei saa. Saalepi kuju on nii rikas, teda võib mitmeti tõlgitseda.

(Kärbete tegemine tekstis.)

Velda Otsus
(Lilli Ellert) ja
Voldemar Panso
„Tabamata ime“
proovis.
Foto: Gunnar Vaidla.
(Eesti Teatri- ja
Muusikamuuseum)

MIKIVER (Pansole): Lilli oma esimeses jutus kogu aeg ootab, mida Leo vastab. Leo vaikib. Lilli sondeerib: mis on vahepeal juhtunud.

PANSO: Kõige olulisem sündmus selles stseenis, mida me peame mängima, on: kahe tunni pärast algab kontsert.

[...]

PANSO: Me teeksime jämedaima vea tüki lavastamisel, kui me ühinemise Eevaga lahutaksime Leo geeniusse taotlusest. Muidu hakkaksime mängima ainult armastust. Eeva usub teda praegu nende kuljuste tõttu. Ja kui tüki lõpus Eeva ei tabanud tema mängus imet, variseb Leo kokku – siis pole tal enam kuskile minna.

See ongi kogu tüki liikumapanev jõud – Leo titaanlik võitlus oma geeniusse eest.

Siin võib kergesti teha väikekoodanliku draama – võitlus kahe naise vahel. Eeva juurest saab ta usu. Ta tunneb, et Lilli abi on teda petnud.

On kaks eri kvaliteeti, kui Leo ilmub siia ruumi esimest korda (I vaatuses) ja kui ta ilmub siia nüüd. Kui me anname kohe valmisprodukti, siis me mängime tükki valesti. Siin ruumis klaarritakse 20 minuti jooksul kogu viie või seitsme aasta koostöö ja tehakse sellele lõpp. Kõige raskem on suurt peamist mängida. Ilma selleta hakkab kõik kõlisesema.

Proov 6. veebruaril

Esimest korda võetakse terve tükk proovisaalis läbi.

PANSO: Oli kasulik läbi vaadata, tulevane etendus kangastub. I vaatus on kõige nõrgem praegu. IV oleme vähem teinud, aga sinna lähuvad kõik kiired kokku. Võib-olla ka erutatud ja pidulikkus. Veel ei tea, millal roobastele läheb ja millal munakividele. Usun, et oleme selle vastuolu võitnud – tükil on hädaoht, et töö ja talendi teema ja satiiri teema ei klapi kokku. Aga allutades põhiteemale, kunstniku talendi teemale, peaks saama ühtseks tervikuks. Juba läbi karakterite, kui kujusid valitsema hakkate, ei maksa karta koomilisi värve. Värvikus, kui iga karakter mõtet kannab, siis ärge muigavat laadi kartke. Sulab siis kokku üheks tervikuks nagu juuksed kolmest harust palmikuks. Kuid selleks peab valitsema mõtteid, mitte väga olustikku tungima. Väike, aga väga oluline vahe, kas minna olustiku teed või eelkõige hästi mõtetele.

Võib tekkida isegi näiline ebakõla, Eskolaga oli eile jutt, kas teeme seda emotsiooni arvel? Tõelist, suurt emotsionaalsust on teatris alati puudu. Aga näitlejalikku tundmuse, kannatamise mängimise liin on see, mille vastu peame võitlema. Tõelist on alati laval vähe. Aga oluline on see, et ta tuleb ehitada mõttele. Muidu hakkame mängima lõike, üksikuid puhanguid, aga mitte kuju läbivat tegevust. Praeguse etapi peamine puudus – mõtete vähene valitsemine ja seesmise tegevuse arendamine. Et stseenid ei jääks vestlusteks, lobisemiseks, vaid kindel taotlus, mida kumbki tahab, see on homme. Ja samuti see, mis puutub sõnasse kui mõtte vormi. Seni lubasin pobiseda. Nüüd eeldame, et teil on Vilde mõte teie mõte. Ja

peab hakkama kajama. Seda arhailist, rasket erakordset keelt, tema rütmi ja omapära peame hakkama mõistma, teised näitlejad peavad hakkama seda nautima, muidu ei hakka publik nautima. Läheme lavale, esialgu kinnise eesriidega. Dialoogi tihendamiseks võime vast korraks veel saali tagasi tulla.

[...]

Velda Otsus on kõige raskemas situatsioonis, peab ühte osa tegema kahe näitejuhi juures. Küpse valmistehtud osa puhul uuesti nullpunktist alata on raske, alateadvusest tuleb meelde. Sellest, mis automaatselt tuleb, kui see segab, katsuge lahti saada. Aga rolli ei maksa karta. Hiljem peate muutuma rohkem läbipaistmatuks. Nägu mängib väga kaasa, liiga lahtine raamat. Pean hakkama silmi ja otsaesist vaatama. Palju rohkem intuitsiooni, millele võib sekka lüüa nii tugev arvestus – need kaks omadust koos. Ootamatud kohad, pursked. Huvitav, keeruline, raske. Näitleja, kel kõige esimesena tuleb väliste võtete peale minna. Tõeline, suur tõus peab hinge sügavusest kasvama.

Eskola areneb normaalselt, võib-olla praegu liiga aeglaselt. Oli kogemus Mauruse puhul ka, kus ta tundis, et oma vahenditega ei saa, tuleb ümber kehastuda, anda käsk neile närvidel, mida elus ei kasuta. Soovitaks kõndida, mõtelda elus koos rolliga. Peamine raskus on see, et Eskola ise on palju mugavam ja rahulikum, palju aeglasemalt erutub. See kraad ületada, siis kõik tuleb iseenesest. Mõttelise tegevuse liini rohkem süvendada: mis toimub siin peas, kas katkeb midagi või ei katke. Meid paneb pingega jälgima, mitte, kas rinnus katkeb, vaid kas peas katkeb, siis ennast korda viia on tema pinge. Ja sõna osas. 53 aastat tagasi arvustaja kurtis, et 4. ritta polnud teksti kuulda.

Ester Pajusoo (Juta),
Voldemar Panso ja
Velda Otsus (Lilli)
„Tabamata ime“
proovis.
Foto: Gunnar Vaidla.
(Eesti Teatri- ja
Muusikamuuseum)

Proov 10. veebruaril

Panso ja Helge Uustalu seavad lavakujundust.

TALVI, RUMMO.

PANSO: Käige ruumis ringi, tunnetage ruumi. Kuidas te end ruumis tunnete?

SALME PEDAK, EEVA MARLAND.

PANSO: Proovige enda jaoks, et te proovis prooviksite.

EEVA, SALME.

PANSO: See ei ole mitte halb, mis te teete. Ma soovin, et see lõpp ei läheks mitte roosamannaks – et te üksteisele kaela langete. Peaks hoopis karmim olema. Distanti pealt hakkab rohkem kõlama. Eeva peame saama suurde plaani sellega, et ta oleks liikumatu, väga ökonoomne, et ta iga uue küsimusega uut üllatust ei mängiks, et ta rohkem inimesesse vaataks.

MIKIVER (teeb mõningaid märkusi olustikulises plaanis).

PANSO: Vildel mängib rohkem idee kui karakter. Peame selle deklaratiivsuse siin kuskil ära võtma, siin kisub kõik deklaratiivsuse poole.

TALVI, RUMMO (arutavad Mikiveri tõstatatud küsimusi, näiteks kuidas on Eeval mõeldud küsimus Salmele „Mispärast?“)

PANSO: Seda „Mispärast“ me peame võtma Eeval kui lõpetamata küsimust.

„Tabamata ime“ proov. Mikk Mikiver, Ants Eskola, Voldemar Panso ja Linda Rummo. Foto: Gunnar Vaidla. (Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum)

Proov 17. veebruaril
III vaatus, IV etteaste

Leo Saalep (tuleb).

Eeva.

ESKOLA: Aga Eeva ei või Leole tunda anda, et Leoga on lugu halb.

PANSO: Meil on tarvis siin luua sild järgmise stseeni jaoks. Leo haarab Eevast kinni ja kui ta Eevale siis otsa vaatab, on tal päike silmades.

RUMMO: Ma võiksin Leo oma embusse võtta ja öelda „päästa ennast“ vaikselt, Leost mööda.

PANSO: Selline lavastuslik võte – Eeval on vahtralehed käes, kui ta tuleb. Kui Leo temasse klammerdub nagu emasse, siis vahtralehed langevad maha. Leo peab olema näost valge, kui Eeva tuleb. Ülitundlik närvikava on kunstniku esimene tundemärk.

(Eskolale) Kuju hakkab sul juba terviklikuks muutuma. Aga pöörded, liigutused on sul veel Eskola omad. Leo on väliselt närvilisem, järsum.

(Rummole) Mõned kohad on sul veel, kus tundub Vilde teksti, mitte Eeva Marlandi mõtet. Eriti kui sa Järvetiga räägid – Thorwaldsenist ja Rubensist. Kuulda on vaid ilusat deklamatsiooni.

[...]

(Eskolale): „Va banque“ peaks sinu jutus kõlama. Normaalne jutt algab siit – „Sinu tuba, see oled sina.“ Kui sa seisad siin üksi keset tuba, jäi saali mulje, et sa oled tegevusetu, et sul on halb. Kull läheb ära, sa vaatad Eeva tuba ja ütled järsku endamisi „Kuljused kübara küljes“ – sulle meenub see Eeva ütlus 1. pildis. Viimases pildis, kui kuuled kuljuseid, ära hakka nutma, vaid naera. See on palju hullem.

Dr. Vaik (Mandri), Lilli.

PANSO (Mandri): Hakka nobedamalt mõtlema. Et sul üks mõte kasvaks teisest välja. Praegu on sul iga mõte eraldi. Kogu aeg legaato. Ma ei märka, millal ta käe põlvele pani, millal tooli tõstis. Siis kui sa hakkad nobedalt mõtlema, see tuleb iseenesest. Siis see staccato kaob.

Proov 23. veebruaril
IV vaatus

PANSO: Me tahame mängida ilma eesriideta, eesriie lõhub – see on hiigla oluline psühholoogiline moment. Kui eesriie läheb ette, vaataja hakkab kõhima, ennast kohendama. Kogu maailma teatrites loobutakse eesriidest.

MANDRI: Aga ega kohin pimedusest parem pole kui eesriie.

PANSO: Peil lubas, et kõik toimub pimedas.

TARMO: Tule õhtul vaatama „Südametunnistust“ – prožektorid on lava ääres, näitleja jookseb neile pimedas otsa, näitlejad jooksevad üksteisele otsa.

PANSO: Kurat, selleks me ju proove teeme, et näitleja teaks, kus prožektorid on. „Macbethi“, „Hamletit“, kus on 25 või 27 pilti, saadakse mängida ilma eesriideta ja meie ei saa!

„Tabamata ime“ oli lavastatud Eduard Vilde 100. sünniaastapäevaks. Esietendus toimus 4. märtsil 1965, pidulik juubelietendus 5. märtsil. Lavastuse lavaloleku ajal ilmunud arvustused (V. Kõllu, E. Link, K. Uibo, M. Valter, Ü. Taavas) olid jäägitult tunnustavad. Pikema analüütilise artikli avaldas „Teatrimärkmikus 1964/65“ (ka proovimärkmeid arvestades) Lea Tormis, kes samuti Panso lavastust tunnustades tutvustas Vilde seisukohti näidendi osas ja polemiseeris lavastuse kuluaarikriitikaga.